

# MOJ MIHAEL

AMOS OZ

Prevela  
Žermen Filipović

**Laguna**

Naslov originala

Amos Oz  
MY MICHAEL

Copyright © Amos Oz 1968.  
Translation copyright © 2011 za srpsko izdanje, LAGUNA

MOJ MIHAEL

# 1

**P**išem ovo zato što su oni koje sam volela umrli. Pišem ovo zato što sam kao mlada imala mnogo snage za ljubav, a sada ta snaga zamire. Ne želim da umrem.

Trideset mi je godina i udata sam. Moj muž je doktor Mihael Gonen, geolog, čovek blage naravi. Volela sam ga. Upoznali smo se pre deset godina na koledžu *Tera Sankta*. Bila sam student prve godine Hebrejskog univerziteta, u vreme kad su se predavanja još održavala na koledžu *Tera Sankta*.

Evo kako smo se upoznali.

Jednog zimskog dana u devet ujutro okliznula sam se silazeći niz stepenice. Mladi neznanac me je uhvatio za lakat. Ruka mu je bila snažna i smirena. Primetila sam kratke prste ravnih noktiju. Bledi prsti s mekim crnim maljama na zglobovima. Pohitao je da spreči moj pad, a ja sam mu se oslonila na ruku dok nije uminuo bol. Osećala sam se izgubljeno jer nije prijatno iznenada posrnuti pred nepoznatim svetom – svi oni prodorni, ispitivački pogledi i zburadi osmesi. I bilo mi je neugodno zato što je ruka mladog neznanca bila široka

i topla. Dok me je pridržavao, osećala sam toplinu njegovih prstiju kroz rukav plave vunene haljine koju mi je isplela majka. U Jerusalimu je bila zima.

Upitao me je jesam li se povredila.

Odgovorila sam kako mislim da sam uganula gležanj.

Rekao je da mu se oduvek dopadala reč „gležanj“. Osmehnuo se. Osmeh mu je odavao i izazivao nelagodu. Porumejala sam. Nisam odbila kad je upitao može li me odvesti u kafeteriju u prizemlju. Noga me je bolela. Koledž *Tera Sankta* je hrišćanski samostan, ustupljen Hebrejskom univerzitetu posle rata 1948, kad se nije moglo prići zgradama na brdu Skopusu. Bilo je to hladno zdanje, visokih i širokih hodnika. Bila sam rasejana dok sam sledila tog mladog neznanca koji me je pridržavao. Rado sam odgovarala na njegov glas. Nisam mogla da pogledam pravo u njega i proučim mu lice. Naslutila sam, pre nego videla, da mu je lice duguljasto, mršavo i tamno.

„A sad da sednemo“, kazao je.

Seli smo, ne gledajući jedno u drugo. Ne pitajući me šta želim, naručio je dve kafe. Svog pokojnog oca volela sam više nego ijednog čoveka na svetu. Kad se moj novi poznanik okrenuo, primetila sam da je kratko ošišan i da se nije dobro obrijao. Videle su mu se tamne kratke dlačice, pogotovo ispod brade. Ne znam zašto mi se ta pojedinost učinila važnom, kao nešto što mu čak ide u prilog. Dopali su mi se njegov osmeh i prsti, koji su se poigravali kašičicom kao da vode nekakav svoj, nezavisan život. Među tim prstima uživala je i kašičica. I moj je prst osetio blagi poriv da mu dodirne bradu, ono mesto koje nije dobro obrijao i gde su nicala čekinjice.

Zvao se Mihael Gonen.

Studirao je geologiju i bio na trećoj godini. Rodio se i odrastao u Holonu. „Hladno je u ovom tvom Jerusalimu.“

„Mom Jerusalimu? Otkud znaš da sam iz Jerusalima?“

Žao mu je, rekao je, ako je pogrešio, ali mislio je da ne greši. Naučio je dosad da na prvi pogled prepozna Jerusalmjanku. Dok je to govorio, prvi put me je pogledao u oči. Njegove su bile sive. Primetila sam u njima tračak zanimanja, ali ne i vedrine. Rekla sam da mu je pretpostavka ispravna. Zaista sam Jerusalmjanka.

„Pretpostavka? O, ne.“

Pretvarao se da je uvređen, ali u uglovima usana nazirao mu se osmeh. Ne, nije to bila pretpostavka. Video je da sam Jerusalmjanka. „Video?“ Je li to deo njegovih studija geologije? Ne, naravno da nije. U stvari, to je nešto što je naučio od mačaka. Od mačaka? Da, voleo je da posmatra mačke. Mačka se nikad ne bi sprijateljila s nekim ko nije u stanju da je zavoli. Mačke uvek dobro procene ljude.

„Deluješ mi kao srećna osoba“, rekla sam veselo. Nasmejala sam se i smeh me je odao.

Kasnije me je Mihael Gonen pozvao da s njim odem na treći sprat koledža *Tera Sankta* gde će se prikazivati obrazovni filmovi o Mrtvom moru i Aravi.

Dok smo išli uz stepenice, Mihael me je ponovo pridržao na onom mestu gde sam se okliznula. Kao da opasnost da se opet okliznem postoji baš na tom stepeniku. Kroz plavu vunu osetila sam dodir svakog od njegovih pet prstiju. Suvo se nakašljao, pa ga pogledah. Primetio je da ga gledam i pocrveneo. Čak su mu i uši pocrvenele. O prozorska okna udarala je kiša.

„Kakav pljusak“, rekao je Mihael.

„Da, pljusak“, složih se oduševljeno kao da sam odjednom otkrila da smo u rodstvu.

Mihael je oklevao. Zatim reče:

„Rano jutros video sam izmaglicu, a duvao je i jak vetar.“

„U mom Jerusalimu zima je zima“, uzvratih radosno naglasivši „moj Jerusolim“ jer sam želela da ga podsetim na njegove pređašnje reči. Želela sam da nastavi da priča, ali nije bio u stanju da smisli šta bi odgovorio; on nije domišljat čovek. Zato se ponovo osmehnuo. Jednog kišnog dana u Jerusalimu, na koledžu *Tera Sankta*, na stepeništu između prvog i drugog sprata. Nisam zaboravila.

Film koji smo odgledali prikazivao je kako voda isparava dok se ne pojavi čista so – beli kristali blistaju na sivom blatu. I minerali u kristalima poput nežnih žilica, veoma tananih i krhkih. Sivo blato postepeno se otvaralo pred našim očima, zato što su prirodni procesi u tom obrazovnom filmu prikazani ubrzano. Bio je to nemi film. Crni zastori navučeni na prozore sprečavali su prodiranje dnevne svetlosti. Spoljna svetlost je ionako bila slaba i mutna. Stari predavač povremeno je izgovarao primedbe i objašnjenja koje nisam razumela. Naučnik je govorio laganim i zvonkim glasom. Setila sam se prijatnog glasa doktora Rozentala, koji me je lečio od difterije kad sam imala devet godina. Tu i tamo predavač je pokazivačem isticao na slikama ono što je važno kako bi sprečio studente da u mislima odlutaju od suštine. Ja sama pak slobodno sam se mogla zadržati na pojedinostima koje nisu imale nikakvu obrazovnu vrednost, poput jadnih ali žilavih pustinjaških biljaka koje su se iznova pojavljivale na

ekranu oko mašina za izdvajanje lužine. Pod prigušenom svetlošću čarobne svetiljke slobodno sam mogla da razmišljam i o crtama lica, ruci i pokazivaču prastarog predavača, koji je izgledao kao ilustracija u nekoj od starih knjiga koje sam volela. Setila sam se mračnih ilustracija iz *Mobi Dika*.

Spolja se začulo nekoliko teških, muklih udara groma. Po zamračenim prozorima kiša je dobovala silovito kao da zah-teva da pomno saslušamo nekakvu hitnu poruku koju donosi.

## 2

**M**oj pokojni otac često je umeo da kaže kako jaki ljudi mogu uraditi gotovo sve što požele, ali čak i najjači ne mogu uvek odabrati šta žele da urade. Ja nisam naročito jaka.

Mihael i ja smo se dogovorili da se te iste večeri vidimo u kafeu *Atara* u Ulici Bena Jehude. Napolju je besnela prava oluja, žestoko se obrušavajući na kamene zidine Jerusalima.

Na snazi su i dalje bili propisi o štedljivosti. Dobili smo surogat kafe i papirne kesice šećera. Mihael se na to našalio, ali mu šala nije bila duhovita. On nije domišljat čovek – a možda jednostavno nije umeo da je dobro ispriča. Uživala sam u njegovom trudu; bilo mi je drago što sam uzrok njegovog napora. Zbog mene je izlazio iz svoje čaure i pokušavao da se zabavi i bude zabavan. Kad mi je bilo devet godina, i dalje sam želela da odrastem kao muškarac a ne kao žena. U detinjstvu sam se uvek igrala sa dečacima i uvek čitala

knjige za dečake. Rvala sam se, šutirala i verala se. Živeli smo u naselju Kirijat Šmuel, na obodu predgrađa zvanog Katamon. Na jednoj padini nalazilo se napušteno parče zemlje, prekriveno kamenjem, čičkom i komadima starog gvožđa, a u podnožju je stajala kuća blizanaca. Blizanci su bili Arapi – Halil i Aziz, sinovi Rašida Šahade. Ja sam bila princeza, a oni moji telohranitelji; ja sam bila osvajač, a oni moji oficiri; ja sam bila istraživač, a oni domoroci nosači; ja kapetan, a oni moja posada; ja vrhunski špijun, a oni moji poslušnici. Zajedno bismo istraživali daleke ulice, krstarili šumarcima, gladni, zadihani, zadirkiivali decu ortodoksnih Jevreja, kradom ulazili u šumu oko Samostana Svetog Simeona, dobacivali britanskim policajcima. Jurili za nekim pa bežali, skrivali se i iznenada iskakali. Vladala sam blizancima. Bilo je to bezosećajno zadovoljstvo, tako daleko.

Mihael je rekao:

„Ti si povučena devojka, zar ne?“

Kad smo popili kafu, Mihael je iz džepa kaputa izvadio lulu i stavio je između nas na sto. Na sebi sam imala smeđe somotske pantalone i veliki crveni džemper, kakve su u to vreme devojke na Univerzitetu nosile da bi ostavile utisak opuštenosti. Mihael je stidljivo primetio da sam mu tog jutra izgledala ženstvenije u plavoj vunenoj haljini. Njemu, barem.

„I ti si jutros izgledao drugačije“, rekla sam.

Mihael je na sebi imao sivi kaput. Nije ga skinuo sve vreme dok smo sedeli u kafeu *Atara*. Obrazi su mu blistali od oštre hladnoće. Telo mu je bilo mršavo i nezgrapno. Uzeo je nepripaljenu lulu i njome šarao po stolnjaku. Njegovi prsti, koji su se poigrali lulom, pružali su mi osećanje spokoja. Možda je iznenada zažalio zbog svoje primedbe o mojoj odeći; kao da ispravlja grešku, Mihael je kazao kako smatra da

sam lepa devojka. Dok je govorio, netremice je zurio u lulu. Ja nisam naročito jaka, ali sam jača od ovog mladića.

„Pričaj mi o sebi“, rekoh.

Mihael uzvрати:

„Nisam se borio u Palmahu. Bio sam u službi veze. Radio sam kao vezista u brigadi *Karmeli*.“

Zatim je pričao o svom ocu. Mihaelov otac bio je udovac. Radio je u odseku za vodovod u opštini Holon.

Rašid Šahada, otac blizanaca, bio je službenik u tehničkom odseku jerusalimske opštine pod britanskom vlašću. Bio je obrazovan Arapin, koji se prema strancima ponašao kao konobar.

Mihael mi je ispričao da je njegov otac trošio glavninu zarade na njegovo obrazovanje. Mihael je bio jedina i otac je za njega gajio velike nade. Nije želeo da prizna da mu je sin običan mladić. Umeo je, na primer, da Mihaelove beleške s fakulteta čita s divljenjem i hvali ih uobičajenim izrazima poput: „Ovo je pravi naučni rad. Vrlo temeljan.“ Očeva najveća želja bila je da Mihael postane profesor u Jerusalimu, jer mu je deda po ocu predavao prirodne nauke u Hebrejskoj učiteljskoj školi u Grodnu. Bio je veoma cenjen. Lepo bi bilo, smatrao je Mihaelov otac, kad bi se to prenosilo s jednog na drugo pokolenje.

„Porodica nije trka u kojoj se zanimanje prenosi kao štafetna palica“, rekla sam.

„Ali to ne mogu da kažem ocu“, odvratio je Mihael. „Sentimentalan je i upotrebljava hebrejske izraze onako kako ljudi rukuju krhkim komadima skupocenog porcelana. Ispričaj mi sad nešto o svojoj porodici.“

Kazala sam da mi je otac umro 1943. Bio je tih čovek. Razgovarao je s ljudima kao da ih mora umiriti i kupiti naklonost koju ne zaslužuje. Imao je radnju za radio-uređaje i

elektroniku – prodaja i sitne popravke. Od njegove smrti moja majka živi u kibucu Nof Harim s mojim starijim bratom Emanuelom. „Uveče sedi s Emanuelom i njegovom ženom Rinom, pije čaj i pokušava da vaspita njihovog sina jer mu roditelji pripadaju generaciji koja prezire lepe manire. Po čitav dan provodi zatvorena u sobici na kraju kibuca, čita Turgenjeva i Gorkog na ruskom, piše mi pisma na iskvarenom hebrejskom, plete i sluša radio. Ona plava haljina koja ti se jutros dopala na meni – nju mi je majka isplela.“

Mihael se osmehnu:

„Možda bi bilo lepo da se upoznaju tvoja majka i moj otac. Siguran sam da bi imali mnogo tema za razgovor. Ne kao nas dvoje, Hana – sedimo ovde i razgovaramo o svojim roditeljima. Je li ti dosadno?“, upitao je zabrinuto, i dok je postavljao pitanje, trgnuo se kao da se povredio.

„Nije“, odgovorila sam. „Ne, nije mi dosadno. Sviđa mi se ovde.“

Mihael je upitao govorim li to samo iz puke pristojnosti. Ostala sam pri svome. Molila sam ga da mi još priča o svom ocu. Rekla sam da mi se dopada kako govori.

Mihaelov otac bio je jednostavan, nenametljiv čovek. Dobrovoljno se odricao slobodnih večeri da bi vodio holonski Klub radnih muškaraca. Vodio? Nameštao klupe, odlagao račune, kopirao obaveštenja, skupljao opuške posle sastanaka. Bilo bi lepo da nam se upoznaju roditelji... Oh, to je već rekao. Izvinio se što se ponavlja i dosađuje mi. Šta studiram? Arheologiju?

Rekla sam da živim blizu iskopina u Ahvahu s jednom porodicom ortodoksnih Jevreja. Pre podne radim kao učiteljica u obdaništu Sare Zeldin u Kerem Avrahamu. Po podne pohađam predavanja iz hebrejske književnosti. Ali tek sam studentkinja prve godine.

„Studentkinja... učenica... Učenica se rimuje sa mučenica.“ Upinjući se da bude duhovit, u želji da izbegne pauze u razgovoru, Mihael je posegnuo za igrom reči. Pošto mu nije baš išlo, odustao je. Najednom je začutao i ponovo besomučno pokušavao da zapali svoju tvrdoglavu lulu. Uživala sam u njegovoj zbunjenosti. Tada me još nisu privlačili grubijani, koje su moje drugarice obožavale u to vreme – poput medveda krupni muškarci iz Palmaha skloni izlivima lažne ljubavnosti, traktoristi snažnih udova koji dolaze iz Negeva sasvim prašnjavi, nalik razbojnicima koji odvođe žene iz nekog osvojenog grada. Meni se dopala nelagoda studenta Mihaela Gonena jedne zimske noći u kafeu *Atara*.

Čuveni naučnik ušao je u kafe u društvu dveju žena. Mihael mi se primakao i na uvo mi došapnuo naučnikovo ime. Možda mi je usnama čak okrznuo kosu. Rekla sam:

„Jasan si mi. Čitam ti misli. U sebi se pitaš: 'Šta će se dogoditi? Šta će biti s nama?' Jesam li u pravu?“

Mihael je naglo pocrveneo, kao dete uhvaćeno u krađi slatkiša.

„Nikad nisam imao stalnu devojkicu.“

„Nikad?“

Mihael je zamišljeno pomerio praznu šolju. Pogledao me. Duboko, ispod smernosti, iz očiju mu je vrebao potisnuti podsmech.

„Dosad.“

Četvrt časa kasnije čuveni naučnik otišao je s jednom od onih dveju žena. Njena prijateljica se premestila za sto u uglu i pripalila cigaretu. Na licu joj se videla ogorčenost.

Mihael primeti:

„Ona žena je ljubomorna.“

„Na nas?“

„Možda na tebe.“ Pokušao je da to zataška. Osećao se nelagodno što se isuviše trudi. Kad bih mu samo mogla reći da njegov trud nije uzaludan. Da se divim njegovim prstima. Nisam bila u stanju da govorim, ali sam se plašila i da ćutim. Rekla sam Mihaelu kako volim da upoznajem jerusalimske slavne ličnosti, pisce i naučnike. To interesovanje sam nasledila od oca. Kad sam bila mala, otac mi ih je pokazivao na ulici. Mom ocu se veoma dopadao izraz „svetski slavan“. Uzbuđeno bi šaputao da je neki profesor, koji je upravo zamakao u cvečaru, svetski slavan, ili da tamo neki kupac uživa međunarodni ugled. A ja bih videla omalenog starca koji hoda nesigurnim korakom nalik litalici u nepoznatom gradu. Kad smo u školi čitali Knjige proroka, zamišljala sam da su proroci nalik piscima i naučnicima koje mi pokazuje otac – muškarci finih crta lica, s naočarima, uredno podišanih belih brada, nevoljnog i kolebljivog koraka, kao da hodaju niz strminu lednika. A kad sam pokušavala da zamišlim kako se ti krhki starci gromoglasno protive ljudskim grehovima, smešila sam se; mislila sam kako bi im na vrhuncu gneva glasovi presahli i iz grla izlazilo samo piskutavo krestanje. Ako bi mu u radnju na Jafa roudu došao neki pisac ili univerzitetski profesor, otac bi stizao kući kao da je video prividenje. Svečanim glasom je prepričavao razgovor koji su vodili i proučavao njihove reči kao da su retki novčići. U njihovim rečima uvek je tragao za skrivenim značenjem jer je život shvatao kao lekciju iz koje se mora izvući pouka. Bio je predusretljiv čovek. Jednog subotnjeg jutra otac je mene i mog brata Emanuela odveo u bioskop *Tel Or* da slušamo kako Martin Buber i Hugo Bergman govore na skupu koji



se održavao pod pokroviteljstvom neke mirovne organizacije. Još pamtim jednu zanimljivu epizodu. Kad smo izašli iz sale, profesor Bergman se zaustavio ispred mog oca i rekao: „Zaista nisam očekivao da vas danas vidim u našem društvu, dragi moj doktore Libermane. Kako molim – vi niste profesor Liberman? A siguran sam da smo se upoznali. Vaše lice mi je, gospodine, veoma poznato.“ Otac je zamuckivao. Pobledeo je kao da je optužen za strašno nedelo. I profesor se zbunio i izvinjavao što je pogrešio. Možda zato što mu je bilo neprijatno, naučnik me je potapšao po ramenu i rekao: „Bilo kako bilo, gospodine, vaša je kćerka – vaša kćerka? – veoma lepa devojčica.“ I ispod njegovih brkova ukazao se blag osmeh. Moj otac do kraja života nije zaboravio taj događaj. Pričao ga je i prepričavao uzbuđeno i oduševljeno. Čak i dok je sedeo u svojoj fotelji, u kućnom haljetku, s naočarima podignutim visoko na čelo, umornih oklembesanih usana, moj otac je izgledao kao da ćutke sluša glas neke tajne sile. „I znaš, Mihaele, još uvek, i dan-danas, ponekad pomišljam da ću se udati za mladog naučnika kome je suđeno da postane svetski slavan. Pod svetlošću lampe za čitanje moj muž će biti nagnut nad gomilu starih nemačkih knjiga. Ja ću se na prstima prikristi da mu na sto stavim šolju čaja, ispraznim pepeljaru i tiho zatvorim prozorske kapke, a zatim ću izaći pre no što me on i primeti. Sad ćeš mi se smeјati.“

### 3

D eset sati. Mihael i ja smo platili svako svoj račun, kao što to čine studenti, i izašli u noć. Oštra studen nam je štipala lica. Gledala sam kako mi se, kad izdahnem, dah meša s njegovim. Njegov kaput je bio sašiven od grube, teške tkanine, prijatne pod rukom. Nisam imala rukavice i Mihael je uporno navaljivao da uzmem njegove. Bile su to grube, iznošene kožne rukavice. Potoci vode tekli su niz slivnik ka Cionskom trgu, kao da se nešto senzacionalno dešava u centru grada. Pored nas je prošao čvrsto zagrljen par. Devojka je rekla:

„To je nemoguće, ne verujem.“

A njen pratilac se nasmejao:

„Veoma si naivna.“

Stajali smo trenutak-dva ne znajući šta da radimo. Znali smo samo da ne želimo da se rastanemo. Kiša je prestala, a vazduh bivao sve hladniji. Bilo mi je nesnosno hladno. Zadrhtala sam. Posmatrali smo kako voda teče slivnikom.

Drum se blistao. Na asfaltu se povremeno video odblesak žutih svetala automobilskih farova. Nevezane misli prolazile su mi kroz glavu – kako da Mihaela zadržim još malo.

Mihael je kazao:

„Kujem zaveru protiv tebe, Hana.“

„Odgovorih:

„Pazi se. Mogao bi na kraju upasti u sopstvenu zamku.“

„Kujem mračnu zaveru, Hana.“

Odale su ga drhtave usne. Načas je izgledao kao veliko, tužno dete, dete kome je odsečena skoro sva kosa. Poželela sam da mu kupim šešir. Poželela sam da ga dodirnem.

Najednom Mihael podiže ruku. Taksi se naglo zaustavi uz škripu. Zajedno smo ušli u njegovu toplu utrobu. Mihael je vozaču rekao da vozi kud god želi, nije važno gde. Vozač mi dobaci kratak, lukav pogled, ispunjen nastranim užitkom. Svetla s kontrolne table na lice su mu bacala crveni odsjaj, kao da mu je koža sljuštena pa mu se vidi ogoljeno crveno meso. Vozač je imao lice podrugljivog satira. Nisam zaboravila.

Vozili smo se dvadesetak minuta ne znajući kuda idemo. Od našeg toplog daha zamaglili su se prozori. Mihael je pričao o geologiji. U Teksasu ljudi kopaju ne bi li našli vodu, a onda najednom umesto nje iz bušotine šikne nafta. Možda i u Izraelu postoje neiskorišćene zalihe nafte. Mihael je spominjao reč „litosfera“. Spomenuo je „peščar“, „krečnjak“. Govorio je „prekambrijski“, „kambrijski“, „metamorfne stene“, „vulkansko stenje“, „tektonika“. Prvi put sam osetila onu unutrašnju napetost koju i dalje osećam kad god moj muž govori svojim čudnim jezikom. Te reči su se odnosile na činjenice koje su imale značenje za mene, samo za mene, poput neke poruke prenete u šiframa. Ispod površine zemlje suprotstavljene endogene i egzogene sile deluju neprestano.

Tanke sedimentne stene neprekidno se razlažu pod silom pritiska. Litosfera je omotač čvrstog stenja. Ispod omotača čvrstog stenja besni užareno jezgro, siderosfera.

Nisam sasvim sigurna da je Mihael upotrebio baš te reči dok smo se noću vozili taksijem po Jerusalimu one zime 1950. Ali neke sam prvi put te noći čula od njega i prikovale su me. Bile su poput neke čudne, zlokobne poruke koju nisam mogla odgonetnuti. Nalik neuspešnom pokušaju da se oživi košmar izbledeo iz sećanja. Neuhvatljive poput sna.

Dok je izgovarao te reči, Mihaelov glas bio je dubok i suzdržan. Lampice na kontrolnoj tabli odavale su crveni odsjaj u tami. Mihael je govorio kao čovek opterećen velikom odgovornošću, kao da je u tom trenutku tačnost bila izuzetno važna. Da mi je uzeo ruku i stegnuo je svojom, ne bih je povukla. Ali čoveka koga sam zavolela ponela je ukročena plima oduševljenja. Pogrešila sam. Mogao je biti veoma jak kad je to hteo. Mnogo jači od mene. Prihvatila sam ga. Njegove reči uljuljkale su me u spokoj kakav osećam nakon poslepodnevnog odmora; spokoj buđenja u sumrak, kad je vreme blago, a ja osetljiva i sve oko mene nežno.

Taksi je prolazio natopljenim ulicama koje nismo mogli prepoznati jer su prozori bili zamagljeni. Brisači su milovali vetrobransko staklo. Pomerali su se kao blizanci, ujednačenim ritmom, kao da postupaju u skladu s nekakvim neprikosnovenim zakonom. Dvadesetak minuta docnije Mihael je vozaču rekao da se zaustavi, jer nije bio bogat, a naša vožnja ga je već koštala koliko pet obroka u studentskom restoranu na kraju Mamila rouda.

Izašli smo iz taksija na nepoznatom mestu – strma uličica popločana obrađenim kamenom. Po pločniku je pljuštala kiša koja je u međuvremenu počela iznova. Šibao nas je žestok vetar. Hodali smo polako. Bili smo do kože mokri. Voda se cedila s Mihaelove kose. Lice mu je bilo smešno; izgledao je kao uplakano dete. U jednom trenutku ispružio je prst i obrisao kap koja mi se cedila s brade. Najednom smo se obreli na trgu ispred zgrade osiguravajućeg društva *Đenerali*. Krilati lav, natopljen kišom, nepomični lav, gledao nas je odozgo. Mihael je bio spreman da se zakune da nam se lav potajno podsmeva.

„Zar ga ne čuješ, Hana? Smeje se! Gleda nas i smeje se. I spreman sam da se složim s njim.“

Uzvratila sam:

„Možda je šteta što je Jerusalem toliko mali grad da se u njemu ne možeš izgubiti.“

Mihael me je pratio Melisandinom ulicom, Ulicom proroka, a onda Štrausovom, gde se nalazi medicinski centar. Nigde nije bilo ni žive duše. Kao da su stanovnici napustili grad i ostavili ga nama dvoma. Bili smo gospodari grada. Kao dete sam se igrala igre koju sam nazivala „Princeza grada“. Blizanci su igrali uloge pokornih podanika. S vremena na vreme terala sam ih da igraju pobunjene podanike, a onda sam ih nemilosrdno ponižavala. Bilo je to izuzetno uzbudljivo.

Zimi, noću, jerusalimske zgrade izgledaju kao siva obličja zamrznuta na crnoj pozadini. Krajolik prepun potisnutog nasilja. Jerusalem katkad ume da bude apstraktan grad – kamenje, borovi i zarđalo gvožđe.

Mačke ukočenih repova prelazile su opustele ulice. Uza-nim prolazima odzvanjao je veštački odjek naših koraka,

zvučao je sumorno i otegnuto. Pred ulaznim vratima moje kuće stajali smo pet minuta. Kazala sam:

„Mihaele, ne mogu te pozvati u svoju sobu na topao čaj jer su moj gazda i njegova supruga pobožni ljudi. Kad sam iznajmila sobu, obećala sam im da neću dovoditi muškarce. A sada je pola dvanaest.“

Kad sam izgovorila reč „muškarci“, oboje smo se nasmešili.

„Nisam ni očekivao da me sada pozoveš u svoju sobu.“

Uzvratila sam:

„Mihaele Gonene, pravi si džentlmen. Zahvalna sam ti za ovo veče. Za sve. Ako bi me pozvao da ponovo provedem veče s tobom, mislim da ne bih odbila.“

Nagnuo se ka meni. Snažno mi je desnicom zgrabio levu ruku. I poljubio je. Pokret je bio nagao i žestok, kao da ga je sve vreme uvežbavao, kao da je u mislima brojao do tri pre no što se sagnuo da me poljubi. Kroz kožu rukavice, koju mi je pozajmio kad smo izašli iz kafea, obuzeo me je talas topline. Vlažan povetarac uznemirio je krošnje drveća, pa utihnuo. Kao vojvoda u nekom engleskom filmu, Mihael mi je poljubio ruku kroz svoju rukavicu, samo, Mihael je bio sasvim moker i zaboravio je da se osmehne i rukavica nije bila bela.

Skinula sam rukavice i pružila mu ih. Žurno ih je navukao dok su još tople od vreline moga tela. Neki bolesnik se teško zakašljao iza zatvorenih kapaka na prvom spratu.

„Kako si čudan danas“, nasmešila sam se.

Kao da sam znala kakav je ostalih dana.

## 4

**Z**a napad difterije, od koje sam болоvala kao devetogodišnja devojčica, vezuju me drage uspomene. Bila je zima. Nekoliko nedelja provela sam u krevetu naspram prozora koji gleda na jug. Kroz prozor sam videla sumorno prostranstvo magle i kiše – Južni Jerusalim, senke vitlejemskih bregova, Emek Refaim, bogata arapska predgrađa u dolini. Bio je to zimski svet lišen pojedinosti, svet oblikâ u prostoru čija se boja menja od svetlosive do tamnosive. Videla sam i vozove i mogla sam ih pratiti pogledom čitavim putem duž Emek Refaima, od čađave stanice pa sve do krivina u podnožju arapskog sela Bejt Safafe. Bila sam general u vozu. Meni odani vojnici zauzeli su uzvišicu. Bila sam kralj koji se krije. Kralj čiju vlast nisu umanjile daljina i izolacija. U mojim snovima su se južna predgrađa preobražavala u ostrva Sent Pjer i Mikelon, koja sam videla u bratovljevom albumu poštanskih markica. Njihova imena zagolicala su mi maštu. Snove sam prenosila i u svet jave. Noć i dan bili su mi jedan neprekidni svet. Tome je doprinela i moja visoka

temperatura. Bile su to nedelje ispunjene omamljenošću i šarenilom. Bila sam kraljica. Moja stroga vladavina dovela je u pitanje otvorenom pobunom. Svetina me je zarobila, utamničila, ponižavala, mučila. Ali šačica odanih pristalica je po tamnim uglovima smišljala kako da me spase. U njih sam imala poverenja. Naslađivala sam se svojim okrutnim patnjama pošto se iz njih uzdizao ponos. Obnavljao se moj autoritet. Nisam htela da se oporavim. Po rečima lekara, doktora Rozentala, neka deca više vole da budu bolesna, ne žele da se izleče, jer im bolest u izvesnom smislu pruža slobodu. Kad sam se krajem zime oporavila, osećala sam se kao prognana. Izgubila sam svoje alhemičarske moći, sposobnost da me snovi prenose preko linije koja deli san od jave. I dan-danas dok se budim osećam razočaranje. Podsmevam se sopstvenoj nejasnoj želji da se ozbiljno razbolim.

Oprostila sam se od Mihaela i otišla u svoju sobu. Skuvala sam čaj. Četvrt časa sam stajala pred parafinskom grejalicom da bih se zgrejala, ne razmišljajući ni o čemu posebno. Oljuštila sam jabuku, koju mi je poslao moj brat Emanuel iz svog kibuca Nof Harim. Prijećam se kako je Mihael tričetiri puta bezuspešno pokušavao da pripali lulu. Teksas je zadivljujuće mesto – čovek u bašti kopa rupu da bi zasadio voćku, a odjednom pokulja mlaz nafte. To je čitava dimenzija o kojoj nikad ranije nisam razmišljala, skriveni svetovi koji leže ispod svakog mesta po kojem koračam. Minerali i kvarc i dolomiti i sve to.

Zatim sam napisala kratko pismo majci, bratu i njegovoj porodici. Obavestila sam ih da sam dobro. Ujutro se moram setiti da kupim poštansku markicu.

U književnosti hebrejskog prosvetiteljstva često se ukazuje na sukob svetlosti i tame. Pisac je posvećen konačnom trijumfu svetlosti. Moram reći da je meni draža tama. Pogotovo leti. Bela svetlost kinji Jerusolim. Nanosi gradu sramotu. Ali u mom srcu ne postoji sukob tame i svetlosti. Podsetila sam se kako sam se tog jutra okliznula na stepeništu u koledžu *Tera Sankta*. Bio je to trenutak poniženja. Jedan od razloga mog uživanja u usnulom stanju jeste to što mrzim da donosim odluke. Ponekad se u snovima dešavaju mučne stvari, ali uvek deluje neka sila koja donosi odluke umesto tebe, a ti slobodno možeš da budeš kao onaj čamac u pesmi, na kojem sva posada spava, i ploviš ma kuda da te nosi san. Meka ljuljaška, galebovi i prostranstvo vode koja je i nežna uzbibana površina i vir neslućenih dubina. No nije uvek tako, i ne u celosti. Jednom sam čitala knjigu o toplim strujama i podvodnim vulkanima. Na tački duboko ispod ledenih dubina okeana ponekad je skrivena topla pećina. Kao mala, čitala sam i iščitavala bratovljev primerak knjige Žila Verna *Dvadeset hiljada milja pod morem*. Ima nekih raskošnih noći kada otkrivam tajni put kroz vodene dubine i tamu prepunu zelenih i vlažnih i hladnih morskih stvorenja dok ne zakucam na vrata tople pećine. To je moj dom. Tu me čeka tajanstveni kapetan okružen knjigama i lulama i mapama. Brada mu je crna, a u očima mu blista glad. Grabi me kao divljak, a ja umirujem njegovu razbuktalu mržnju. Sićušne ribe plivaju kroz nas kao da smo oboje sačinjeni od vode. Dok prolaze, udeljuju tanane treptaje vrelog zadovoljstva.

Čitam dva poglavlja Mapuove *Ljubavi prema Cionu* za predavanje sledećeg dana. Da sam Tamar, naterala bih Amnona da sedam noći na kolenima puzi do mene. Kad

najzad svoje ljubavne patnje ispovedi jezikom Biblije, naredila bih mu da me preveze jedrenjakom na ostrvca arhipelaga, na ono daleko mesto gde se indijanski crvenokošci pretvaraju u divna morska bića sa srebrnim tačkama i električnim varnicama, a galebovi lebde u plavetnilu.

Ponekad noću vidim turobnu rusku stepu. Smrznute ravnice prekrivene pokoricom plavičastog inja koje odbija treperavu svetlost razuzdanog meseca. Tu su sanke i pokrivač od medveđeg krzna, i crna leđa umotanog kočijaša, i konji u žestokom galopu, i vučje oči sjaje naokolo u tami, i usamljeno mrtvo drvo stoji na beloj padini i noć je u stepskoj noći, i zvezde su na kobnoj straži. Kočijaš najednom prema meni okreće grubo lice koje je isklesao nekakav pijani vajar. Ledenice mu vise s umršenih brkova. Usne su mu blago razmaknute, kao da je on taj koji proizvodi zavijanje oštrog vetra. Mrtvo drvo, koje stoji sasvim samo na padini u stepi, nije slučajno tu, ima ulogu koju ne mogu da imenujem posle buđenja. Ali čak i kad sam budna, pamtim da ima ulogu. I tako se vraćam ne baš sasvim praznih ruku.

Ujutro sam otišla da kupim poštansku marku. Poslala sam pismo u Nof Harim. Pojela sam kiflu i jogurt i popila šolju čaja. Gospođa Tarnopoler, moja gazdarica, došla je u moju sobu da me zamoli da kupim konzervu parafina kad se budem vraćala kući. Dok sam pila čaj, uspela sam da pročitam još jedno poglavlje Mapuove knjige. U obdaništu Sare Zeldin jedna od devojaka je kazala:

„Hana, danas si vesela kao devojčica!“

Obukla sam plavu vunenu haljinu i oko vrata vezala crvenu svilenu ešarpu. Kad sam se pogledala u ogledalo,

oduševila sam se videvši da sa ešarpom izgledam kao smela devojka koja bi najednom mogla da izgubi glavu.

Mihael me je u podne čekao na ulazu u koledž *Tera Sankta*, kod teške gvozdene kapije s tamnim ukrasima. Čak i da mi je palo na pamet da se, na primer, rukujem s njim, ne bih mogla.

„Oh, to si ti, zar ne?“, rekla sam. „Koga misliš da čekaš? Je li ti neko rekao da čekaš ovde?“

„Sada ne pada kiša i nisi mokra do gole kože“, uzvratio je Mihael. „Kad pokisneš, nisi toliko hrabra.“

Tada mi je Mihael skrenuo pažnju na zluradi, požudni osmeh bronzane statue Device na vrhu zgrade. Ruke su joj bile ispružene kao da pokušava da zagrlji čitav grad.

Sišla sam u biblioteku u podrumu. U uzanom, mračnom prolazu, punom tamnih, zapečaćenih kutija, srela sam ljubaznog bibliotekara, niskog čoveka s jarmulkom. Imala sam običaj da s njim razmenjujem pozdrave i dosetke. I on me je, kao da je došao do otkrića, upitao:

„Šta je danas s vama, mlada damo? Dobre vesti? Ako mi dozvolite da tako kažem, očita radost veličanstveno obasjava Hanu’.“

Na predavanju o Mapuu, predavač je ispričao tipičnu anegdotu, priču o fanatičnoj ortodoksnoj jevrejskoj sekti koja tvrdi da je, otkako je Abraham Mapu objavio *Ljubav prema Cionu*, u javnim kućama sve više sudija, sačuvaj bože.

Šta je sa svima danas? Jesu li se dogovarali?

Gospođa Tarnopoler, moja gazdarica, kupila je nov štednjak. Smešila mi se dobroćudno.

## 5

**T**e večeri nebo se malo razvedrilo. Plave zakrpe plovile su na istok. U vazduhu je bilo vlage.

Mihael i ja smo se dogovorili da se nađemo ispred bioskopa *Edison*. Ko prvi stigne trebalo je da kupi dve karte za film u kojem igra Greta Garbo. Junakinja filma umire zbog neuzvraćene ljubavi pošto žrtvuje telo i dušu zbog bezvrednog muškarca. Za vreme filma, potiskivala sam nesavladivu želju da se nasmejem. Njena patnja i njegova bezvrednost delovale su kao dva člana u jednostavnoj matematičkoj jednačini, koju nisam poževela da rešim. Mislila sam da ću pući. Naslonila sam glavu na Mihaelovo rame i sa strane gledala u platno dok se slike nisu pretvorile u skakutavi niz boja od crne do bele, uglavnom u različite nijanse svetlosive.

Kad smo izašli, Mihael je rekao:

„Kad su ljudi zadovoljni i nemaju šta da rade, osećanja se šire poput zloćudnog tumora.“

„Kakva banalna opaska“, rekoh.

Mihael uzvрати:

„Vidi, Hana, umetnost mi ne leži. Ja sam, kako kažu, samo skromni naučnik.“

Nisam odustajala:

„I to je banalno.“

Mihael se osmehnu:

„I?“

Kad god ne može da odgovori, smeši se, baš kao dete koje primećuje da odrasli rade nešto besmisleno – neugodni osmeh koji izaziva neugodnost.

Šetali smo se Isaijinom ulicom ka Geulinoj ulici. Jasne zvezde blistale su na jerusalimskom nebu. Mnoge ulične svetiljke iz vremena britanskog mandata uništene su u artiljerijskoj vatri tokom rata za nezavisnost. I 1950. većina je još uvek bila razlupana. U daljini, na krajevima ulica, videla su se zamagljena brda.

„Ovo nije grad“, kazala sam, „ovo je privid. Sa svih strana opkoljeni smo bregovima – Kastel, Skopus, Avgusta Viktorija, Nebi Samvil, Mis Keri. Grad najednom izgleda veoma nestvarno.“

Mihael je rekao:

„Jerusalim ume da rastuži posle kiše. U stvari, Jerusalim uvek rastuži, ali u svakom trenutku dana i u svako doba godine ta je tuga drugačija.“

Osetila sam kako mi je Mihael obgrlio ramena. Ruke sam zavukla u džepove svojih toplih somotskih pantalona. Izvadila sam ruku i dodirnula ga ispod brade. Tog dana je bio glatko obrijan, ne kao kad smo se upoznali, u *Tera Sankti*. Rekla sam kako mora da se obrijao naročito da bi ugodio meni.

Mihael se postideo. Naprosto je tog dana kupio nov brijač, lagao je. Nasmejala sam se. Oklevao je načas, a zatim se i sam nasmejao.

U Geulinoj ulici videli smo kako jedna vernica, s belom maramom, otvara prozor na drugom spratu i naginje se čitavom polovinom tela kao da namerava da se baci na ulicu. Ali samo je zatvorila teške gvozdene kapke. Šarke su zacvilele kao od beznađa.

Kad smo prolazili pored igrališta obdaništa Sare Zeldin, kazala sam Mihaelu da tu radim. Jesam li stroga učiteljica? Pretpostavljao je da jesam. Zašto je tako mislio? Nije znao šta da odgovori. Baš kao dete, rekla sam, počne nešto da priča i ne zna kako da završi. Izražava mišljenje, a ne usuđuje se da ga odbrani. Dete.

Mihael se osmehnuo.

Iz jednog dvorišta na uglu Malahijine ulice dopirali su krici mačaka. Posle glasnog, histeričnog vriska usledila su dva prigušena jauka i na kraju mukli jecaj, slab i krotak, kao da nema nikakvog smisla, nikakve nade.

„Vrište iz ljubavi. Jesi li znala, Hana, da su mačke u teranju uglavnom zimi, po najhladnijim danima? Kad se oženim, imaću mačku. Oduvek sam želeo da imam mačku, ali mi otac nije dozvoljavao. Ja sam jedinac. Mačke vrište iz ljubavi zato što ih ne sputava nikakva usiljenost niti pravila ponašanja. Pretpostavljam da se mačka u teranju oseća kao da ju je šcepao neki neznanac i steže je nasmrt. Bol je fizički. Žari. Ne, nisam to naučio iz geologije. Plašio sam se da ćeš me zadirivati ako govorim ovako. Idemo.“

Kazala sam:

„Mora da si kao dete bio veoma razmažen.“

„Moja porodica je sve nade polagala u mene“, odgovorio je Mihael. „I dalje je tako. Moj otac i njegove četiri sestre, svi se oni klade na mene kao da sam ja trkački konj a moje